

ЛЮДИНА І СВІТ У ЛІРИЦІ АНАТОЛІЯ ПЕРЕРВИ

Взаємини людини зі світом у літературознавстві відносять то до низки вічних тем, то до переліку універсальних проблем, при цьому нерідко ототожнюючи ці дві категорії. Говорять також про розуміння самим автором теми як запиту-проблеми, вважаючи, що “тема та ідея складають ідейно-тематичну (проблемно-тематичну) основу твору, яка ... врешті виступає одним із стилетвірних чинників” [2, с.678].

У такому контексті, здається, не виглядатиме нонсенсом наша думка, згідно з якою темою наразі є проблема (проблеми), що постає (постають) перед людиною в процесі її стосунків зі світом.

Історія цих стосунків, напевно, не новіша ніж сам світ, а в осяжному минулому можна згадати Г.Сковороду, що, як відомо, не давав і не дав світові спіймати себе, а ще поетів-романтиків, у творчості яких чи не основним був мотив утікання від світу. Зрозуміло, що під номінацією “світ” мається на увазі насамперед людська спільнота, оскільки такі рубрики, як “людина і Бог”, “людина і природа” в проблемно-тематичній парадигмі представлені окремо. Та і як інакше можна зрозуміти, наприклад, Стусове “О світе, світе, царство сатани!” [8, с.5]. Поле, річка, гай, дощовій, хуртовина, бджола чи ящірка не здатні підвести людину до цієї, або подібної до неї, констатації. На це здатна лишень інша людина, або (що трапляється частіше) інші люди. Тож тему (проблему) “людина і світ” слід розуміти здебільшого як “людина і людство”, тобто, як стосунки між цими сутностями. Саме ці стосунки й перебувають у центрі уваги харківського поета Анатолія Перерви, чи, краще б сказати, його ліричний герой перебуває у цих стосунках. Як же ведеться цьому героєві в світі? Актуальність питання зумовлюється зовсім не обивательським попитом на розваги, видовища і таке інше, а тим, що саме ці стосунки є основним чинником формування світогляду людини, а світогляд своєю чергою відіграє одну з провідних ролей у творчому процесі. Розглядаючи результати цього процесу, будемо пам’ятати висновок І.Франка, згідно з яким “в артистичній творчості краса лежить не в матеріалі, що служить їй основою, не в моделях, а в тім, яке враження робить на нас даний твір і якими способами артист зумів досягнути те враження” [2, с.63].

Наш митець (“артист”) основним способом бачить, напевно, щирість, свідченням чого вважаємо ось ці, звернені до “надійного друга-товариша” В.Бойка, рядки:

Собою будьмо, друже,
щоб під бульдозер грушу
Безрідні не пустили, як і книжок – під ніж...
Помовчимо при зорях, послухаємо душу –
Обличчям до багаття.
Запишемо – пізніш

[4, с.32].

Не будемо зараз говорити, що це дисонує з розтиражованим шекспірівським розумінням світу як театру, а всіх людей як акторів у цьому театрі, не будемо з'ясовувати, наскільки це складно й нелегко, наскільки необхідно для особистісної цілісності, наскільки морально й шляхетно, зазначимо тільки, що бути самим собою – це, здається, найвищий ступінь щирості. Взнявши це за вихідну точку, матимемо в особі ліричного “Я” А.Перерви своєрідний лакмусовий папірець, за допомогою якого можна створити якщо не широкомасштабне полотно світу, то, принаймні, новочасні ескізи до цього полотна. І першим мазком, чи то пак, ризикою буде, напевно, той факт, що наш герой не є якимось рафінованим, відірваним від світу індивідуумом, йому так само, як і ще багатьом і багатьом не вряди-годи невесело доводиться констатувати:

Буденний побут – булькання болота.
Втонули в ньому золоті зірки
[5, с.33].

Однак він, на відміну від багатьох, кому в зубах зав'язло питання: ”Невже у городі порпатись вік нам?”, не поспішає втекти ні в якісь вигадані, уявні (по-сучасному – віртуальні) світи, ні в інші, цілком реальні краї (країни). Хоча саме явище не лишається поза його увагою:

Спішать односельці – хто в Харків,
хто в Делі,
Хто взявся болото – на сміх! – осушить...
В покинутій хаті баби Руделі
Забутий буквар на ослоні лежить
[6, с.758].

Явище це, звісно ж, не нове для нашого світу (нашої спільноти), досить згадати “Люборацьких” А.Свидницького, “Повію” Панаса Мирного, “Бурлачку” І.Нечуя-Левицького чи героїв того ж В.Стефаніка. А от алегоризований акцент останнього з процитованих рядків є не просто констатацією, а й здатен викликати щем у серці реципієнта. Адже в кожного був свій буквар (читай – дитинство й невіддільна від нього мала батьківщина). І де він зараз, той забутий колись буквар?

Ще більший щем викликає усвідомлення того, що
Не скажеш долі: зачекай, благаю!
Я помилився, прошу, переграй!
Оскарженню життя не підлягає...
[5, с.33].

Трагічне розуміння цього є дуже глибоким, зустрічаємо його не лише в наведеному фрагменті, а й, приміром, у вірші “Гнату Хоткевичу”, де розмірковування про долю відомого митця наштовхуються на те ж резюме:

Не скажеш долі: повертай голоблі!
А вік летить, мов твій локомотив
[6, с.761].

Твір прикметний ще й тим, що додає нюансів до наших візій у площині “людина – світ”, дефінуючи останній як землю “розстріляних прозрінь”, як землю “невизнаних провин”.

Поезія “Укотре тішимось парадями” своєю специфічною рисою має те, що тут в означеній площині відбувається своєрідна трансформація. Спочатку ліричний суб’єкт виступає від третьої особи множини:

...у плані винятковості
Ми переплюнули ... себе.
Невже на розбрат ми роковані...

... ми, сказати по справедливості,
Училися лиш палити мости
[6, с.763].

А в подальшому відбувається, так би мовити, інтровертизація, тобто, перехід від “ми” до “я”:

В чужий город не кину каменем –
Хоча б свого заволочить!
[6, с.763].

Ми вже зазначали, що наш герой не є відірваним від світу (людства), чи, як би не банально це звучало, народу. Тож, коли йдеться про визнання провин і помилок, він готовий солідаризуватися з народом, вважаючи при цьому, що відповідальність є все ж таки справою індивідуальною. Власне, це саме той випадок, коли говорять, що кожен сам за себе, а Бог – за всіх. Також це вказівка на те, що світ, про який ми говоримо, якщо й не є цілковито християнським, то є, принаймні, християнізованим, бо саме християнська етика сентенцію “Не судіть...” має в числі засадничих. Про тих же, які внаслідок певних причин або міркувань не дотримуються цієї етики, в поезії “Треба” читаємо:

Як їм без Бога вбого!
[6, с.764].

Тому, хто це сказав, християнська мораль, певно, не є чужою.

Американський пацифіст Девід Старр Джордан свого часу сказав: ”Людині, яка знає, куди йде, світ дає дорогу” [7, с.11]. Ліричний герой А.Перерви знає, куди йде, він услід за ліричним героєм Т.Мельничука міг би повторити:

До смерті! Лише туди!
Чи, може, інша є дорога?
[3, с.9].

Втім, детермінантою цього своєрідного маніфесту виступає не автодеструкція типу фройдівського мартідо, а те, що смерть сприймається тут як філософськи обґрунтована необхідність, неминучість, услід за якою йде неминучість відродження, воскресіння:

Іще стократ помру я і воскресну –
Свобода не дається задарма.
Збагну свою приреченість тілесну

І зрозумію – забуття нема
[5, с.32].

Таке розуміння виглядає як істина, що її пізнання, на думку членів Кирило-Мефодіївського братства, є запорукою свободи. Однак багатоміковий досвід людської спільноти, втілений насамперед у фольклорі, стверджує, що “життя прожити – не поле перейти”, тобто, не все так просто. Ось і наш герой свідомий того, що, живучи в цьому світі, залишатися безгрішним неможливо, що відповідати доведеться за кожен учинок, кожен крок:

Перепливаю річку Забуття.
Старий весляр правує діловито.
Не відаю і сам я до пуття,
Чим буду перевізнику платити
[5, с.30].

Невизначеність щодо того, як саме доведеться відповідати, у подальшому зникає:

Полегшено зітхаю на межі:
Чим розплатитись, я вже певно знаю,
Адже, окрім зболілої душі,
У мене нічогосінько немає
[5, с.30].

Слово “забуття”, яке зустрічається в процитованих (і в не процитованих) творах А.Перерви, вказує на наявність у його ліричного “Я” рис Гамлета, одного з вічних літературних образів. Згадаймо пристрасті данського принца з приводу буття – небуття – забуття. І хоча ми маємо справу не з принцем, проблеми, якими переймається наш фігурант, не менш значущі в плані постійних пошуків: “Що на землі нас тримає?”, “Почім сьогодні дрібка доброти?”, “...до глухих кричать – яка потреба?” [див.5, с.34; 6, с.758-764]. Маємо питання, в яких чітко простежуються прагнення людини з’ясувати свою першосутність, природу, присутнє призначення, тобто, вихідні положення людського буття. Щоправда, прагнення ці виглядають дещо дивними для того, хто

... ліриці всі почуття віддав
І зроду-віку не збивавсь на рацію
[5, с.36].

Але це тільки перше враження, оскільки категорії “рація” й “емоція” не завжди складають бінарну опозицію. Досить детально з приводу цього феномена розмірковує в своєму “Мистецтві слова” київський професор А.Ткаченко. Наголосивши на цілковитій очевидності зв’язку світовідчуття та його відображення в творчості, він продовжує: “Світорозуміння – поняття вже не з емоційної, а з раціональної, розумової сфери. З огляду на те, що це – прерогатива “верхньої свідомості”, світорозуміння ... менше надається до безпосереднього втілення у творчому акті...”

З другого боку, це зовсім не означає, що необхідно цілковито нехтувати свідоме, раціоналістичне, навіть планове начало як один із компонентів, супутніх мистецькому творенню, надто ж у стадії огранювання та

шліфування “штуки”...в ідеалі, очевидно, справа – за їх гармонійним поєднанням” [9, с.45-46].

Наразі оце “гармонійне поєднання” знаменується ще й розумінням того, що

... нас власне слово в’яже,
Як божевільних – санбрати
[5, с.31].

У цих рядках прочитується відповідальність людини перед світом, людством і перед собою, крім іншого, ще й за кожне своє слово, особливо, якщо ця людина – митець. Рівень відповідальності зростає, якщо взяти до уваги факт вилучення з сучасного літературного процесу всякої цензури, а також те, що останнім часом не лише містики, а й представники наукових кіл усе частіше номінують слово як матеріальну субстанцію. Останнє сприймати всерйоз поки що не поспішають, а от скористатися відсутністю цензури поспішили багато хто, в тому числі й з-поміж представників письменницького цеху. “Жжет нас память и мучает совесть, у кого она есть” [1, с.99], – співав свого часу В.Висоцький. У нашого героя совість є, але світ, з яким йому випало мати справу, виглядає таким, де “... вибились в люди вчорашні повії”, де “...зостається лиш три гривні, Щоб забезпечить свій інтим”, де “...бідна старість, і стара біда”, де “Немає віри і немає дна” тощо [див.5, с.30-33]. Однак, результатом такого світобачення стає не розпач, не зневіра, як можна було очікувати, а майже нейтральної емоційної тональності резюме:

Чим важче жить, тим легше помирати
[6, с.758].

Спираючися на все нами викладене щодо заявленої теми, можемо подати стислі узагальнення. Отже, стосунки людини зі світом, розглянуті в проблемно-тематичній парадигмі лірики А.Перерви мають низку нюансів, своєрідних деталей, до яких зараховуємо наступні.

Ліричний герой проаналізованих поезій у своїх взаєминах зі світом, який усвідомлюється насамперед як людська спільнота, прагне залишатися самим собою, бути щирим. Крім самоцінності, це є ще й певним способом мистецького осягнення дійсності.

Наступним нюансом є те, що, будучи інтегрованим у людське суспільство, наш герой обстоює принцип персональної відповідальності навіть за колективні провини. Заглиблення в тему знаменується констатацією, згідно з якою за кожен життєвий крок, кожен учинок і навіть кожне слово людина має відповідати (особливо людина творча), причому відповідальність ця лежить не в матеріалістичній площині, а в площині моральній, духовній. Неминучість смерті сприймається у відповідності до християнської етики як передумова воскресіння, а сама ця закономірність – як істина, що дає людині свободу.

Тож, усупереч тому, що їй, цій людині, вельми нелегко ведеться в сучасному світі, де в цілому немає віри, вона не зневірюється, не впадає у

відчай, оскільки їй, синтезувавши свої емоції з раціональним світоглядництвом, вдалося досягнути сенс свого земного буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Высоцкий В. Песни и стихи. Сборник / В.Высоцкий. – Изд-во “Литературное Зарубежье”, Нью-Йорк, 1981; Киев: ПК “Слово” – “Сфера”, 1993. – 384с.
2. Літературознавчий словник-довідник / [Р.Т.Гром’як, Ю.І.Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752с.
3. Мельничук Т. Чага / Т.Мельничук. – Коломия: Просвіта, 1994. – 175с.
4. Перерва Анатолій. Ліричні уроки Віктора Бойка // Антологія поезії та прози вихованців Сковородинського університету “Сьоме око” / Анатолій Перерва. – Харків: Майдан, 2003. – С. 32-33.
5. Перерва Анатолій. Поезії / Анатолій Перерва // Березіль. – 1999. – № 1-2. – С. 29-37.
6. Перерва Анатолій. Поезії / Анатолій Перерва // Слобожанська яса: Антологія громадянської лірики кінця XVII – початку XXI століть / Упоряд. та ред. В.С.Бойка, передмова Л.В.Ушкалова. – Х.: Майдан, 2006. – 1008с.
7. Регіони // Україна молода. – 2011. – № 201(4208). – С.11.
8. Стус В. Золотокоса красуня: Вірші / Упоряд. Д.Стуса / В.Стус. – К.: Слово і час, 1992. – 48с.
9. Ткаченко А.О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв / А.О.Ткаченко. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 448с.

Анотація

Сіробаба М.В. Людина і світ у ліриці Анатолія Перерви

Стаття є спробою висвітлити стосунки людини зі світом за посередництва проблемно-тематичної парадигми лірики харківського поета Анатолія Перерви. Світ наразі усвідомлюється насамперед як людська спільнота, а ліричний герой, будучи інтегрованим у цю спільноту, невіддільним від неї, воліє все ж таки зберегти свою індивідуальність, залишатися самим собою, нести не корпоративну, а персональну відповідальність за помилки, яких припустився на життєвому шляху. Цим прагненням підпорядковано своєрідний синтез емоційної складової його ества з раціоналістичним світоглядництвом.

Ключові слова: людина, світ, лірика, тема, проблема

Аннотация

Сербобаба Н.В. Человек и мир в лирике Анатолия Перервы.

Статья является попыткой освещения отношений человека с миром при посредничестве проблемно-тематической парадигмы лирики харьковского поэта Анатолия Перервы. Мир при этом осознается прежде всего как человеческое сообщество, а лирический герой, являясь интегрированным в это сообщество, неотделимым от него, желает все-таки сохранить свою индивидуальность, оставаться самим собой, нести не корпоративную, а персональную ответственность за ошибки, совершенные на жизненном пути. Этим стремлениям подчинен своеобразный синтез эмоциональной составляющей его сущности с рационалистическим мирозерцанием.

Ключевые слова: человек, мир, лирика, тема, проблема.

Summary

Sirobaba M.V. Man and world in the Anatolij Pererva's lyrics

The article is an attempt to highlight the man's relationship with the world through the mediation of the problem and thematic paradigm of Kharkiv poet Anatolij Pererva's lyrics. The world is currently understood primarily as a human community, and the lyrical character (which being integrated into this community) is inseparable from it and he prefers still maintain his own individuality, be yourself, have no corporate, but personal responsibility for mistakes that had made his life. This desires display the unique synthesis of the emotional component of his nature with rationalistic outlook.

Keywords: people, world, lyrics, theme, problem

Стаття прорецензована і рекомендована до друку кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаського державного педагогічного університету» Лисенко Н.В.